

Petar Strčić

Arhiv Hrvatske, Zagreb, Marulićev trg 21

savska Hrvatska, ima dva okruga, s centrom u Karlovcu i Rijeci (uključujući Kastav); smatralo se da će biti pridružene austrijskom dijelu Monarhije. U rujnu 1814. objavljeno je da se zaista formiraju dva okružja, sa sjedištem u Rijeci i Trstu. Riječki okrug obuhvaćao je dio nekadašnje mletačke Istre, zajedno s Labinštinom, uz srednju i istočnu nekadašnju austrijsku Istru, te dio Gorskog kotara. Tršćanski okrug zadržao je preostali stari dio Mletačke Istre i Kvarnerske otoke, koji su u listopadu izuzeti iz nadležnosti Dalmacije. U studenom 1814. stvoreno je Primorje, s Gubernijom u Trstu, a u njega je uključen Tršćanski, Gorički i Riječki okrug (do Novog Vinodolskog), s austrijskim političkim sistemom i zakonima. Cijelo područje je 1816. ušlo u sastav tada stvorene »Kraljevine Ilirije« unutar Habsburške monarhije. Tršćanski i Riječki okrug i dalje su ostali pod upravom Gubernije u Trstu, u okviru »Primorja«. Gubernij je upravljao i Karlovačkim okružjem, dakle Prekosavskom Hrvatskom, te Goričkim i Gradiškim okrugom i svuda je uvodio austrijski način uprave. God. 1818. Gubernij u Trstu stvorio je od svog područja četiri okruga: gorički, istarski, riječki i karlovački, te posebnu oblast u koju su ulazili grad i slobodna luka Trst; četiri godine kasnije stvoren je Pazinski okrug. Prekosavska Hrvatska i »Ugarsko primorje«, dakle Riječko okružje, uključeni su — zbog širenja »mogućnosti trgovine s inozemstvom« Ugarskoga kraljevstva — u okvir zemalja krune sv. Stjepana. No potrebna je bila još jedna administrativna reorganizacija da bi se dobilo rješenje koje će, zatim, biti trajnije.

Smirivši 1821. revolucionarnu situaciju na Apeninskom poluotoku Beč nije više imao potrebe ustrajati na posebnom statusu nekih jadranskih zemalja; osim toga, razdvojenost je utjecala i na sporo obnavljanje trgovačkog prometa i privrede općenito. Užim povezivanjem panonskog i kvarnerskog područja, te zapadnih austrijskih zemalja s tršćansko-istarskim krajem mislilo se ublažiti ekonomsku stagnaciju. Carevom odlukom od 15. IV 1825. gotovo cijeli Istarski poluotok postao je jedinstvena pokrajina s administrativnim i financijskim središtem u Pazinu, dok je samo dio podgradskog područja na sjeveru pripao Goričkoj i Kranjskoj. Zajedno s Trstom i Goričkom, područje poluotoka ostalo je u nadležnosti tršćanskog gubernija »Austrijskog primorja«.

Podopćine (sa županima na čelu u hrvatskim i slovenskim krajevima), općine (s podeštatima), kotarevi (s komesarima) i okruzi (s kapetanima na čelu) bili su administrativni krug kojim su upravljali pokrajinski službenici njemačkog i talijanskog porijekla i osjećaja, iako jedan suvremenik kaže da je među njima bilo i Slavena. I Kvarnerski otoci bili su dio Pazinskog okruga, udruženi u jedan kotar sa sjedištem u Malom Lošinju.

Nugentovi patrimonijalni sudovi nisu bili potvrđeni; osnovani su sudovi u Rovinju, Piranu, Buzetu, Poreču i Pulji, te viši sud u Koprju.

God. 1817. osnovan je apelacioni sud u Rijeci za primorske zemlje i Riječki okrug, ali je apelacija od 1822. bila u Celovcu. Sud iz Kopra prenesen je 1821. u Rovinj, a već od 1815. kada je na području »Kraljevine Ilirije« uveden austrijski Opći građanski zakonik, Građanski parnični postupak i Krivični zakonik, uredovni jezik bio je i u austrijskom dijelu Istre talijanski. Pravni sistem postepeno se ujednačava, a jedan od znakova na tom putu bilo je ukidanje glagoljskog notarijata 1819, što je naročito pogodilo područje otoka Krka; sada se u načelu počinje upotrebljavati talijanski jezik.

Kao i drugdje, u Istri se osjeća i dalje općenita tendencija da uprava, sudstvo i financije prijeđu postepeno iz ruku zemljišne gospode i povlaštenih gradskih općina u ruke osoba koje su neposrednije vezane za centralnu vlast; pri tome se stvaraju i nove administrativne cjeline. No, Austrija ne postupa u Istri radikalnije pri traženju novih upravnih rješenja niti stvara upravu kao rezultat tada poznatih mogućnosti.

Nešto kasnije uređene su i nove crkvene međe, u skladu s pomjeranjem državnih granica, tako da su papinim odlukama reorganizirane istarske i otočke biskupije. Od više njih sastavljene su dvije biskupije: Porečko-puljska sa sjedištem u Poreču (1828) i Tršćansko-koparska sa centrom u Trstu (1832); nadležna nadbiskupija postala je Gorica. God. 1828. ujedinjeni su i Kvarnerski otoci u jednu biskupiju. Pokrajinske granice nisu se ipak u svemu poštovala, pa je u tršćansko-koparskoj biskupiji pridruženo i buzetsko i kastavsko područje, a Krčkoj Rab i dio Paga, koji su inače administrativno pripadali Dalmaciji. Ono nešto pravoslavnih i dalje je ostalo u sastavu Dalmatinsko-istarske eparhije.

Istarsko (ili »Tršćansko«) okružje imalo je 1818. godine 130.498 stanovnika, a od toga kotar odnosno područje Buzeta 8115, Kopra 19108, Pirana 10564, Buja 7031, Motovuna 10163, Poreča 7908, Rovinja 10147, Vodnjana 10694 i Pule 4371. Područje Riječkog kotara imalo je 128.783 stanovnika, a od toga istarsko-otočki kotarevi odnosno područja: Podgrad 9498, Kastav 10148, Lovran 4980, Labin 4964, Pazin 13992, Krk 10077, Cres 6094 i Lošinj 6410. Najveće mjesto Istarskog okružja bio je 1818. Rovinj sa 8863 mještana. Najveći dio stanovništva — kao i do tada — sačinjavali su Hrvati, ali je uredovni jezik sa strankama posvuda bio uglavnom talijanski (njemački se upotrebljavao u višim administrativnim i vojnim oblastima, osim u sudstvu), iako je 1827. objavljena carska uredba prema kojoj okružni komesari u Kraljevini Iliriji moraju poznavati jezik kojim se služi narod u kraju gdje oni rade; ta je odredba ponovljena 1833. i 1835, što dokazuje da se vladini zahtjevi nisu provodili. Međutim, kada je dolazilo do kriznih situacija, kao, npr., u doba epidemije kolere, onda su zdravstvene vlasti objavljivale uputstva i na talijanskom, hrvatskom i slovenskom jeziku. I najveći broj stanovnika, dakle hrvatskog, živio je na selu, te uglavnom u gradićima-

-kaštelima istočne Istre i nekih Kvarnerskih otoka. Gradsko se stanovništvo, uglavnom talijanaško i talijansko najviše nalazilo na zapadnoj obali Istre.

U ovom razdoblju i kasnije, sve do 1849, u Istri ima malo povijesnih zbivanja koja nisu bila vezana uz krajnji sjeverozapadni, tršćanski dio poluotoka, a u manjem dijelu uz istočni, riječki dio Kvarnerskog zaljeva. To treba zahvaliti ne samo upravnom položaju Trsta, kao sjedišta Gubernija Austrijskog primorja, već i njegovu velikom privrednom značenju. Taj je grad bio i jedina važna luka Cislajtanijske, pa i cijele Monarhije, upadljivo forsiran od feudalno-kapitalističkih grupacija u zapadnom dijelu Carevine. Ekonomska baza toga pomorskog, industrijskog i nadasve trgovačkog centra ubrzano je rasla i u ovom razdoblju, pa se i tome ima zahvaliti da se nije toliko osjećao njegov periferni geografski položaj prema Istarskom poluotoku; njegova centripetalna snaga bila je tolika da je znala i negativno utjecati na razvoj Istre i otokâ. No, Trst je bio vrlo snažan centar slovenskog naroda; u njemu su živjeli i Hrvati, a i pripadnici drugih slavenskih naroda (osobito su Srbi i Česi bili utjecajni zahvaljujući svojem udjelu u privrednom životu grada i šire okolice), što je pozitivno djelovalo na razvoj budućih političkih činilaca. Ipak, s obzirom na to da se Trst sve više orijentirao na srednjoevropsko zaleđe, talijanaško-talijanski vladajući sloj u Istri, dobrim dijelom slijedeći tradicionalne veze, još je uvijek više okrenut prema Veneciji. Rijeka se sporije razvijala od Trsta, a utjecala je na život uglavnom istočne Istre i donekle Kvarnerskih otoka.

U razdoblju od 1835—47. nema bitnijih administrativnih promjena u Istri i na Kvarnerskim otocima, iako su kranjski staleži 1839. zahtijevali da im se »kranjska«, tj. austrijska Istra s devinskim područjem vrati. Gubernij Austro-Ilirskog Primorja u Trstu i dalje upravlja Istarskim okrugom. Unatoč strogo centraliziranoj njemačkoj upravi osjeća se popuštanje birokratsko-vojničke stege, pa je nekim općinama 40-ih godina omogućeno da svoje predstavnike biraju. Međutim, i to malo demokratizacije je od starih struktura zloupotrebavano — možda je i zbog toga u četvrtom desetljeću opće upravno stanje u općinskim zajednicama bilo vrlo loše: nema, npr., sistema i reda u upravi općinskih dobara koja pojedinci često prisvajaju.

Uprava okružja i financija u Pazinu još uvijek je njemačka, ali je kotarski sud bio talijanaško-talijanski, zahvaljujući i lokalnim feudalcima o kojima je ovisilo imenovanje sudaca. Apelacioni sud nalazi se u Celovcu, sudska oblast zasjeda u Pazinu i Belaju, a za Istru su u nekim krivičnim, kriminalnim, trgovačko-mjenbenim i pomorskim stvarima nadležni posebni sudovi u Rovinju i Trstu.

Godine 1835. Okrug se dijeli na područja komesarijata prve, druge i treće klase koji su nadležni za upravno-sudske poslove. Djelovao je i posebni Komesarijat za ceste (u Pazinu), a specijalni sanitarni organi

nalazili su se u tridesetak mjesta. Lučki vicekapetan djelovao je u Rovinju. Sjedište porezno-carinskih i drugih poslova nalazilo se i dalje u Ljubljani, a njegova je mreža pokrivala cijeli Okrug. Posebni ured za poslove solju bio je u Kopru. Poštanska uprava nadležna za Istru nalazila se u Kopru, a za Kvarnerske otoku u Gorici.

U crkvenoj podjeli nema promjena — djeluju Porečko-puljsko, Tršćansko-koparska i Krčka biskupija, a iz Dalmacije se upravlja malom pravoslavnom zajednicom u Peroju.

Vojna komanda nalazi se u Trstu, a glavno zapovjedništvo u Grazu.

Istra i Kvarnerski otoci imali su na početku ovog razdoblja oko 210.000 stanovnika. Prema etničkoj popisnoj anketi K. Czoerniga iz 1846, Istra je imala 228.033 stanovnika, a od toga 134.455 Hrvata, 60.040 Talijana i 31.995 Slovenaca, te 1555 »Čiribiraca«, potomaka doseljenih Aromuna, i 40 Židova. Međutim, već je Ivan Cerer, glavni urednik »Slavjanskog rodoljuba« u Trstu, objavio 1849. da su rezultati ankete ipak pretjerani — u korist Talijana. Treba spomenuti i učestalije doseljavanje Karnijaca i Furlana iz sjevernog dijela Apeninskog poluotoka.

Viši činovnički sloj ostao je i dalje uglavnom njemački ili nenskutarski, ali on se osjeća sve više ugrožen od službenika talijanaško-talijanskog porijekla.

SUMMARY

THE ADMINISTRATIVE REGULATION OF ISTRA AND THE KVARNER ISLANDS (1818—1847)

The first few years of the annexation of Istra and the Kvarner Islands by the Habsburg Monarchy, are full of administrative and other reforms, frequently changing, and only in the twenties slowly being established.

From 1825, the whole region became one province with the centre in Pazin, and under the Jurisdiction of the Austrian Coastal Management with the centre in Trieste.